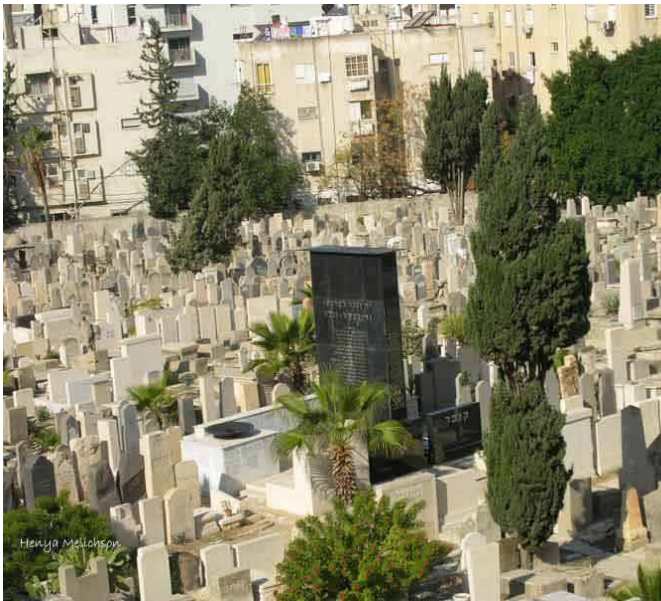

מצבות מספרות 4

צילומים: הניה מליכסון

טרם ניפרד בכתבתנו זו, מבית העלמין הישן בתל אביב שהצצנו בו זעיר פה זעיר שם, נפקוד עוד שני מצבות אבן. אחרי תולדות הקמת המקום, משפחת פלמן, רבי אהרן שלוש, וקדושי הפרעות, נכיר עוד מבני משפחת שלוש, בוני העיר, גם נבקר במקום קדוש, קבר איש פלאים המקובל כמקום המסוגל לישועה ורחמים. ואי אפשר שלא להעלות כאן על נס את פועלה של ח"ק תל אביב שבניהולו המסור של הרב אברהם מנלה הי"ו, שבשנה האחרונה השקיעה הון עתק בשיפורו וחידושו של המקום תוך השארת כל המצבות הישנות על מכוון, אחרי טיפול "אישי" לשימור. כתבה רביעית ואחרונה בסדרה.

בני רבי אהרן שלוש – מייסדים דתיים ב"אחוזת בית"

עד שאנו מהלכים בין שורות המצבות שבבית העלמין הישן, שוב חוזרים אנו אל הראשון שבראשונים, הוא רבי אהרן שלוש, ומתעכבים אצל קבריהם של בניו הטמונים בסמוך אליו בחלקת הקבר המשפחתית. שמות שניים מבניו, ר' יוסף אליהו ור' יעקב ז"ל, חקוקים לדורות בין שמות המייסדים של שכונת "אחוזת בית". אף הם, השניים, מצטרפים לרשימה המכובדת של שומרי התורה

והמצוות שמבין המייסדים. רשימה הבאה וטופחת על פניהם של כל אלה המנסים להציג את כל מייסדי תל אביב כחילונים למהדרין. לא זו בלבד אלא שהם, כמו בני משפחת ויינשטיין עליהם כבר סיפרנו, כלל לא באו מקרב אנשי "העלייה השנייה". בני יפו היו. אלה משל האשכנזים ואלה משל ה"מערביים", יוצאי צפון אפריקה.

אמת, בניו של ר' אהרן שלוש לא היו חרדיים במובן הרגיל של המילה. כמו רבים מבני דורם נסחפו אחרי תרבות המערב ונעשו מודרניים הרבה. אבל שומרי מצוות, "דתיים" כפי שאנו מסווגים אותם

היום – היו גם היו. אף עסקו רבות בעסקנות לדברים שבקדושה. כל הנוטים לנפנף בעובדה שמייסדי תל אביב לא הקימו בה בית כנסת, כדאי שיראו את מכתב הבקשה לרשיון בניית בית כנסת אותו הגישו כמה מן המייסדים תיכף להקמת העיר, כבר בשנת תר"ע. רק מניעות רבות – בעיקר מלחמת העולם ומה שבא בעקבותיה – עיכבו את ההקמה. בין החותמים על בקשת רשיון הבניה מתנוססת חתימתו של ר' יעקב שלוש.

בונה ועסקן – ר' יוסף אליהו שלוש

יותר מכולם בולטת דמותו של האמצעי שבבנים, ר' יוסף אליהו. הוא שלאורך כמעט כל שנות חייו היה בחזית העשייה והעסקנות היפו – תל אביבית. הן בעיסוקיו הפרטיים והן בתפקידיו הציבוריים. רשימת תפקידיו לאורך ימי חייו ארוכה היא מאד. הוא נולד בתר"ל ביפו העתיקה. שמו נקרא ע"ש דודיו יוסף ואליהו שטבעו בים מול חופי חיפה, כשספינתם נטרפה בעלייתם ארצה. תיכף לנישואיו בגיל י"ח, עם בתו של ר' אברהם מויאל מנכבדי הקהילה המערבית, החל לעסוק במסחר.

כבר בשנת תר"נ, מיד עם הקמתן של "נוה שלום" ו"נוה צדק" על הקרקעות שמכר אביו, ר' אהרן, יסד יוסף אליהו יחד עם אחיו אברהם חיים ויעקב, את בית החרושת למרצפות שהסתעף וגדל במהירות ונחשב לאחד ממוסדות התעשייה הגדולים בארץ. בית החרושת הזה התקיים שנים רבות, ובו עבדו פועלים רבים תושבי השכונות הסמוכות מבני העדה התימנית, שלימים פתחו מפעלים למרצפות משלהם. שרידי שער הכניסה לביה"ח ועליו בלועזית הכתובת: "האחים שלוש" עומדים עד היום, איך לא – ברחוב שלוש שבנוה צדק. לימים הגה ר' יוסף אליהו והקים בית חרושת למזוודות ומיד לאחר שערך ניסיונות החל לייצר בעצמו דבק מעורות. הוא פתח גם בית מסחר לחומרי בנין בשדרות ירושלים ביפו, מקום בו עמדה החנות שלושים ותשע שנים עד שהועברה לרחוב הרצל פינת דרך יפו – אילת בת"א. יוסף אליהו השקיע ראשו ורובו בענף הבנייה, ממסחר עבר גם למעשה ונעשה לקבלן ובונה בתים שבנה את הבניינים החשובים בנוה שלום ובנוה צדק. כמו למשל "בתי פינגולד", ביה"ס לבנות של חובבי ציון, ביה"ס של חברת כ"ח ועוד. הוא שאף כל הזמן להתרחבותה

של יפו היהודית ועסק ברכישת קרקעות מחוץ לתחומיה. היה מן המייסדים והמתכננים הראשונים של שכונת "אחוזת בית" שהיתה לתל אביב, והקבלן הבונה של ששים הבתים הראשונים, כמו גם של הגימנסיה "הרצליה", וגם שימש כנאמן מפקח מטעם בנק אפ"ק על ענייני הכספים. בנוסף עסק רבות בקניית קרקעות במקומות רבים בארץ. לא רבים יודעים כי שכונת גאולה בירושלים, נקראה בשמה הראשון "שכונת שלוש" על שמו, רוכש קרקעותיה.

בין ישראל לעמים

אמנם, לצד עיסוקיו הפרטיים התחיל יוסף אליהו כבר מנעוריו לעסוק בעסקנות צבורית. בתרס"ב, בהתפשט מגפת החולירע ביפו ארגן פעולת הצלה ועזרה עם שמעון רוקח ועסקנים נוספים. בזכות פעולות הוועד היה מספר המתים במגפה בקרב היהודים, נמוך בהרבה ממספרו אצל הערבים.

היה חבר ועד "אחוזת בית", שבהמשך נקרא ועד תל אביב, נציג "תל אביב" בעיריית יפו, חבר וועד הקהילה ובהמשך חבר בעיריית תל אביב. יוסף אליהו שלוש היה ידידו הטוב של מאיר דיזנגוף ופעל יחד עמו רבות לפיתוח העיר וגידולה, ולרווחת התושבים.

כיליד יפו שגם שלט בשפה הערבית ובנבכי הליכות המזרח, היה ר' יוסף אליהו מקובל על נכבדי הערבים ואנשי השלטון הטורקי והשפיע תמיד לטובת עניני העדה היהודית. הדברים לא היו פשוטים כלל ועיקר. הקשיים שבחיים תחת שלטון הטורקים היו רבים. חלק בלתי נפרד מחייו הציבוריים של ר' יוסף אליהו, היו מגעיו ופגישותיו עם הקאימקאם – השליט הטורקי האזרחי של יפו, ועם הקומנדנט – השליט הצבאי. הוא היה צריך לדעת לילך כנגד רוחו של כל אחד מהם, וגם להסתגל לתחלופת נושאי התפקידים הללו. היה עליו להתמודד עם קפריזות וגחמות, עריצות וסחטנות. לפייס או להעמיד פנים קשוחות לסירוגין. לסכסך או להשלים בין שני השליטים, הכל לפי הצורך. אישים מטיילי אימה כמו למשל חסן בק, המושל העריץ של יפו, נמנו על הרשימה הארוכה של הדמויות עמם עמד ר' יוסף אליהו בקשר מתמיד. קשר שידע תדיר מעלות ומורדות. סכנות ותקוות. שלמונים ומתנות. בקשישים וחנופות. אכזבות והצלחות. עתים שהיה צריך גם להתייצב בפני השליט הגדול והנורא - ג'מאל פחה מושל ארץ ישראל הרשע והאכזר.

ולא אחת היתה פעילותו זו של ר' יוסף אליהו כרוכה בסכנת נפשות של ממש. כך היה למשל בראשיתה של מלחמת העולם הראשונה. אז הטיל ג'מאל פחה חשד של ריגול נגד המשטר העות'מני על ארבעה עשר מעסקני היישוב בארץ. הוא רצה להיפטר מהם ובכך להשאיר את האוכלוסיה היהודית שהלכה וגדלה ללא מנהיגות פוליטית ועסקנית. חייהם היו תלויים להם מנגד. בסופו של דבר "יצאו בזול", הם "רק" הוגלו לסוריה. על י"ד האישים נמנו גם ר' יוסף אליהו שלוש, ידידו החזן והבורר חכם נסים קורקידי, ומאיר דיזנגוף. כיון שטבריה היתה שייכת באותם ימים לפלך הסורי באימפריה העות'מנית יצאו ידי חובתם בגלות לשם. בנסי נסים התרצה העריץ כבר אחרי שבועיים להשיבם מגלותם ולבטל את ההאשמה שהיתה בדויה מן הלב מהרגע הראשון.

ואמנם, תיכף ומיד לשובם מהגירוש הקצר, שבו לפעילותם הציבורית. יוסף אליהו בשותפות עם ידידו מאיר דיזנגוף קיבלו מהממשלה הטורקית, את עבודות סלילת הכביש לטרון – ג'וליס. היה בה בעבודה זו, סלילת שלושים ושבעה קילומטרים של כביש, עניין מיוחד. באמצעות עבודה זו חילקו, תוך סיכון עצמי, מאות "וסיקות", תעודות פטור, לפועלים יהודים שעסקו בסלילה. בכך הצילום מאימת הגיוס לצבא הטורקי. את חלקם אף הצילו מגירוש מתוך שתדלנות בחירוף נפש.

בעיצומה של המלחמה, בשנת תרע"ו, כאשר גברו הרעב והמחסור הוקם "ועד המכולת ליהודי המושבות וערי מחוז יפו". הועד הוא שחילק את מצרכי המזון לתושבים. מאיר דיזנגוף ויוסף אליהו עמדו בראשו. בנוסף לכך הטיל ארגון "הג'וינט" האמריקאי על יוסף אליהו לעמוד בראש "ועד החיטה" שהוקם לצורך חלוקה צודקת של חיטה לתושבים הרעבים באזור יפו ותל אביב, יהודים מוסלמים ונוצרים.

אבל היכרותו עם המנטליות המזרחית לא רק ביחסים עם הטורקים הועילה לו. הוא גם שימש לעיתים קרובות הנושא והנותן בשם תושבי "אחוזת בית" עם שכניהם הערבים. ובהבנתו את הלך רוחם של בני המזרח התיכון הבין כבר אז, לפני קרוב למאה שנה, את החיכוך הקרב והולך עם הערבים תושבי הארץ. הוא ראה את הכעס המבעבע ועולה אצל הערבים מול היהודים שכביכול באו לנשל אותם מארצם, וצפה את הסכנה המתקרבת בזמן שהמוני העולים החלוצים לא הבחינו בה כלל ועיקר. בשנת תרע"ג ייסד יוסף אליהו ביחד עם חבריו, נכבדים ספרדים את אגודת "המגן", ששמה לה למטרה להסביר לעולם הערבי את מעשיהם ומניעיהם של היהודים העולים לארץ ישראל ואת התועלת הכלכלית והתרבותית שתביא האוכלוסייה היהודית גם לאוכלוסייה הערבית. יוסף אליהו כתב לעיתים מזומנות מאמרים ומכתבים למערכת לעיתונות הערבית בארץ ישראל, במצרים, בסוריה ובלבנון.

בשעת הפרעות של תרפ"א שם יוסף אליהו נפשו בכפו ואץ רץ אל תוך לוע הארי להיפגש עם השייכים הערביים של יפו בכדי להביא להפסקת ההרג. אחרי הפרעות, כאשר מתח רב נותר באויר בין

היהודים והערבים, שוב היה זה יוסף אליהו שנתבקש בידי העסקנים להרגיע את הערבים. הוא נפגש עם עאזם ביי א-סעיד, ראש עיריית יפו ועם עומר אל-ביטאר [שהייה לאחר מכן ראש העיר יפו] וקרא להם להרגיע את הרוחות.

הוא זה שעמד והטיף חזור והטף, על הטעות הגדולה שעשו מנהיגי הציונות בזמנו בייחסם לערביי הארץ. במאמרים שפירסם הביע את דעתו בשפה ברורה ובראיה צלולה: הציונות מתייחסת לארץ ישראל כארץ שוממה וריקה שיש

להפריחה, ולא היא! יש כאן תושבים, ערבים, וצריך לדעת איך ליישב את הארץ בלא לפגוע בהם. דבר זה יכולים להבין ולעשות רק בני הארץ המכירים את המנטליות המזרחית, והציונים שמרוסיה לא יידעו ולא יבינו, הם מתעלמים מהבעיה וגם אינם יורדים לעומקה וסופו של דבר שיפרוץ כאן סכסוך דמים מתמשך! קולו היה, כמובן, קול קורא במדבר. ההמשך ידוע לכולנו, ירחם ה'.

"גנבת יוסף"

בהיותו כבן ששים כתב ר' יוסף אליהו ספר אוטוביוגרפי, "פרשת חי" שמו. זהו מסמך מרתק המציג בצורה ישירה וממקור בלתי אמצעי הרבה מהמאורעות שחלפו על ראשו של היישוב ביפו תל אביב במשך שנות חייו של המחבר, מאז נולד בתר"ל ועד שנת תר"צ, שנת כתיבת הספר. אחד הפרקים המרתקים בקורות חייו של יוסף אליהו הינו ודאי המקרה הנורא אותו חווה בילדותו המוקדמת: חטיפה! בדיוק כמו בסיפורים. ויש לה לפרשייה זו עדויות משני פנים: האחד של יוסף אליהו, הילד החטוף, כפי שהתפרסם בספרו. השני – מוכר פחות, היא עדותו של בן גילו המתאר כיצד חוותה יפו את פרשת החטיפה. זהו תיעוד רב רושם ורגש ששופך אור מבהיק גם על דמותו של אבי החטוף: רבי אהרן שלוש מיודענו.

ובכן מעשה שהיה כך היה:

באחד מימי תמוז של שנת תר"מ (היא השנה האחרונה לקהילת יפו הקטנטונת. מאז תרמ"א החלו גלי העליה!) יצא הילד יוסף אליהו את בית התלמוד תורה ואחרי שביקר בבית יצא לבית הצורפות של אביו, רבי אהרן. הוא ראה שם ערבי מוגרבי יושב ומשוחח עם אביו בשפתם, השפה המוגרבית הנוהגת בארצות צפון אפריקה. אביו שלחו הביתה בכדי להביא לו דבר מה והוא נחפז למלא רצונו.

בעודו צועד בסמטאותיה הצפופות של יפו שמע קול קורא אחריו. הביט לאחוריו וראה את המוגרבי שישב רגעים אחדים קודם לכן עם אביו, קורא בשמו. שאל הילד למבוקשו והאיש – יוסף אליהו הקטן בטוח היה כי יהודי הוא – סיפר לו כי אביו ר' אהרן ביקש כי יתלווה אליו. צריך הוא ללכת למקום לא רחוק מכאן ולמסור בידו כמות הגונה של זהב עבור אבא. האמין לו הילד בתמימותו והלך אחריו.

היה המוגרבי צועד בסמטאותיה העקלקלות של יפו שהקטן, למרות היותו בן העיר, לא הכיר כלל. יצא עמו דרך איזור העג'מי שעדיין היה אדמת בור שוממה, ודרך כרמים ופרדסים הגיעו עד החולות שמאחורי ביה"ס החקלאי "מקוה ישראל". הילד שלבוש היה כבני יפו בימים ההם, "קונבאז" משי ועליו מעיל דק ושחור, נטף זיעה באותו יום תמוז שרבי לוהט, אבל האמונה כי הנה הנה יחזור ויביא לאביו את הזהב, מילאה את כל כולו ונסכה בו כח ותעצומות.

הוא לא הבין לרגע כי חטוף הנהו. גם לא כאשר האיש שכנע אותו לפשוט את המעיל,

הנעליים והגרביים ולהשאר רק עם ה"קונבאז" שהזר הפכו לבל יכירו בו. הוא גם הסכים לדרישתו של המוגרבי לספר לכל איש שיקרה בפניהם כי שמו "עלי" וכי בנו של האיש "מוחמד" הנהו. רק כאשר הרים האלמוני את זרועותיו בכדי לנגב את זיעתו שנטפה ממנו באשדות, ועל בשרו נגלתה כתובת קעקע – נזדעזע הילד והחל חושד בו. הן רק באותו השבוע למד בתלמוד תורה את דיני שרית וכתובת קעקע וידע כי הדבר אסור ליהודים. בכדי לבדוק את הזר החל הילד לשאול אותו מתי והיכן יתפללו תפלת "מנחה". האיש החל לגמגם ולהתבלבל באשר לא ידע "מנחה" זו מה היא. וכשחזר הנסיון על עצמו בשאלות על "ערבית", הבין הילד כי נפל בפח.

הרחק מעירו וממקום יישוב יהודי, בין גבעות חול שוממות, בחום לוחט ומול שמש נוטה לשקוע הכתה בילד ההכרה: הוא חטוף ושבויה כעת בידי נוכל שמטרותיו אינן ברורות. בשעה הקרובה תקפוהו מחשבות ייאוש ודכאון. הוא ניסה להאחז בעץ ולא להמשיך הלאה אבל החוטף תפסו בכח וכבש פניו בחול עד שכמעט הגיע לידי חניקה. הוא קם ופניו ועיניו מלאות עפר, מדוכא ומושפל.

כל כך שבור היה עד שבראותו שלשה נוצרים יוונים מנכבדי ארץ, ידידי אביו ששניים מהם הכיר בשמותיהם, רוכבים על סוסים וחולפים על פניהם, נתיירא לקרוא להם לעזרה שמא לא יכירוהו ונקמה עוד יהרגנו הגוי הרשע. הוא המשיך לצעוד אחרי החוטף כשה לטבח יובל, עייף וחבול, רעב וצמא. רק הרוח שהחלה מנשבת עם רדת החשיכה נגבה קצת את פניו ונסכה בו מעט כח להמשיך וללכת על פני הגבעות השוממות לאור הירח.

ובעודו צועד כך מוכה ייאוש ופניו צפונה הגיע לפתע מפאת מזרח בן אדם הדור פנים רוכב על חמור. הם נפגשו בפרשת דרכים. הילד ההמום דימה לראות בזקן את אליהו הנביא. "יוסף אליהו!" קרא הזקן בתדהמה – "לאן זה תלך בלילה?" - - -

הכיצד זה הגיע הזקן, ר' ישראל שמחון, אל אמצע השממה בעיצומו של לילה? היה זה סיפור ארוך של השגחה פרטית ממרום. הוא התגורר בפרדס מונטיפיורי העומד במקום שבו עומדת כיום שכונת מונטיפיורי. בשעות אחר הצהריים יצא רכוב על חמורו ונושא כלי זיין לכיוון יפו. ביציאה הבחין כי הדלת פתוחה. יצא לברר מה קרה וראה שאי סדר שורר בחצר האחורית. עמד לסדר ובינתיים יצא החמור מבלי שר' ישראל יבחין. כשסיים לסדר את החצר ראה לתדהמתו כי החמור איננו. יצא לחפשו והיה שואל עוברים ושבים, יוצא ונכנס מכפר ערבי אחד למשנהו עד שמצאוהו לו ידידיו הישמעאלים. כשיצא לדרכו חזרה, כבר ירד הליל וירח זרח במרום. הוא נדהם כשפגש בילד מוכר, בנו של רבי אהרן נכבד הקהילה, צועד יד ביד עם איש אלמוני.

עד מהרה חילץ את החטוף מחוטפו שפתח במנוסה. (הוא נתפס כעבור זמן מה ונענש קשות בידי הקאמקאם הטורקי). חזרתו הביתה של הילד היתה מרגשת במיוחד, אחרי שכל יפו שקועה היתה בחיפושים מבוהלים ובתפילות לשלום.

יוסף אליהו תיאר בספרו גם את שהתחולל ביפו בהעדרו, לפי מה ששמע. אבל מאוחר יותר

קיבל עדות ברורה בהרבה - - -

תפילה שטעמה לא פג

כשכתב לימים את ספרו שיגר ר' יוסף אליהו עותקים ממנו לידידיו משכבר הימים. אחד מהם היה ידידו מימי הילדות, הג"ר שבתי בוחבוט זצ"ל, שבינתיים עלה לכהן פאר כרב הקהילה היהודית בביירות.

וכמה התרגש הרב בוחבוט למקרא הספר שהעלה בו זכרונות ילדות קסומים! במכתב תשובה שהשיב למחבר העתיר לראשו ברכות, ובין היתר העלה זכרונות מסיפור החטיפה ההיא אבל מזוית ראיה שונה: מבטו של מי שנשאר ביפו ועקב אחרי מה שקרה בבית שלוש בזמן החטיפה. ומה מרגש ועז ביטוי הוא מכתב זה שהרבה מקופל בין שורותיו.

"ביחוד התעניינתי" – כתב הרב בוחבוט במכתבו - "בדבר המאמר "גנבת יוסף" אשר אנכי הייתי נוכח שמה, אך את שלשלת הספור היה מכוסה בערפל ואגדות שונות התחוללו אז בחלל אויר ארצנו. זכרון לאותו היום הוא עומד לנגד עיני כאלו רק קרה תמול. אנכי הייתי אז עוד בערש ילדות (כי אנחנו כמעט בני גיל אחד) ומקבל שיעור גמרא מפי מורי ורבי הרה"ג מסעוד הכהן זצ"ל יום יום אחרי הצהרים בישיבתכם הסמוכה להמבצר (קלעה). פתאום שמעתי קול בכי קורע לבב בוקע ועולה דרך החלונות מהבית שלכם. כחץ מקשת רצתי לראות והנה הורתך וזקנתך בוכים במר נפש: "יוסף אליהו נגנב ע"י מכשף ארור". ביחוד זקנתך גונחת "זה יוסף אליהו החביב שלי מכל נכדי הקרוי על שם יוסף ואליהו אשר מתו בדמי ימיהם וכו' וכו'". המחזה האיום הזה דכא אותי וזרם מעיני דמעה כנחל. מקרה אבדה זה מקרה רגיל, אמנם אנכי הייתי מביט עליהם כמתיאשים, כאילו אין תקוה למצא האבדה. אמנם חכה ואחווך את הרושם הגדול החקוק בזכרוני ואשר לא אשכחתי לנצח – והוא יפיץ אור גדול לכל המפקפקים בערך התפילה, ולכותב הטורים האלה אמונה חזקה תקועה בלב להתפלל בכל לב על כל צרה שלא תבא.

אנכי שבתי אל בית המדרש והנה פתאום נכנס אביך המנוח ז"ל, התעטף בטלית ותפילין, פתח את שערי ההיכל ועמד בהכנעה וספרו בידו ובקולו הצלול, התחיל לבטא "תפלה למשה" וכו' ודמעות קודחות יורדות על לחייו, לבו לוהט וכל מילה היתה מתבטאת בחלל האויר כאש יוקדת, וכל הנוכחים כזרם מים יורדות דמעות על פניהם. אינני יכול לתאר אם מעולם שמעתי המזמור הזה יוצא מפי מי שהוא באותה רוח ההכנעה המפעמת מקרב לב אביך המנוח ז"ל. לבו היה כל כך פצוע ואנכי הייתי נועץ את עיני בו ומשתומם ונדהם, נרתעתי לאחורי, האמנם אין זה רק מזמור תהלים פשוט שנוהגים לאמרו בכל יום שבת?! אך הפעם אנכי רואה מה כוחו של מזמור זה. כל מלה שהיתה נזרקה מפיו היתה קודחת ויורקת להבות אש, גועשת כהרי הוולקאן, ואותו הקול צרוד אך צלול... וכמשא כבד העיק את לבבינו, כך אמנם רחמי אב על בן, ולב האב מרגיש ובווער ולוהט - - - אמנם גבורה כזו לא ראיתי, אומץ, עוז, מרץ. בדעה צלולה מתחנן לפני בוראו כי ישיב לו את האבדה, את בנו האהוב, לא ישב על הארץ (כאשר כתב כבודו עמ' 36) רק עומד ככהן גדול בבית קדש הקדשים – ובינתו לא

נשתעממה – ואנכי הילד הפעוט אמונתי היתה כל כך חזקה, כי תפלה כזו תעורר את כל צבאות השמים להגישה אל היוצר, תפלה זכה ובהירה, וישקנה וישיב הילד האהוב אל הוריו ושערי דמעה לא ננעלו.

הייתי חפץ לראות בספרך זה פרק אחד מוקדש להמנוח אביך. להציב את תמונתו הרוחנית, את תכונותיו היקרות, את בינתו הרחבה, את לבו הטהור. אשר אמנם היה סמל היהדות, התעטף במחלצות החכמה ורכש לו ידיעות רחבות בתורת הפשט, ובתורת המסורות, (הקבלה) אשר קבל מידי הרה"ג הנזכרים בספרו, ביחוד בחלק הפשט הגה בתמידות עם מר אבי המנוח זצ"ל שנים רבות בהיותנו שכנים בדירה אחת במבוא הצר של שיך אברהים ביפו העתיקה" – דבריו הנרגשים של רבי שבתי בוחבוט אב"ד ביירות, ידיד נעוריו של יוסף אליהו.

עוד לא מנינו כאן את כל תפקידיו של ר' יוסף אליהו שלוש. שגם שימש כנשיא כבוד של ועד העדה הספרדית, היה גבאי בבית הכנסת שלו ומיוזמי ומקימי בית הכנסת הספרדי הגדול בתל אביב "אהל מועד". אבל דומה שהמילים אותן כתב בספרו כצוואה למשפחתו, הרי הם דמות בבואה למי שהיה מעמודי התווך המרכזיים ביותר של בניין תל אביב ושל הסיוע לתושביה. ואלו היו דבריו: "על האדם לנהל את חייו במתינות וביושר, בהתנהגות טובה ובהסברת פנים יפות לכל אדם באשר הוא אדם. לבוא לעזרת מוכי גורל, קשי יום ומרי נפש, לתמוך בהם כפי יכולתו וכוחותיו, לעשות ולהרבות במעשים טובים לכל בני אדם".

מצבה אפופת חלום

אמת, הקבר המרתק ואולי החשוב שבקברים שבבית העלמין הישן, הינו קברו של הרה"צ בנש"ק רבי נפתלי חנה'לס זצ"ל. דווקא הוא שהיה צפתי, זכה ונעשה מקום מנוחתו אבן שואבת להמונים שמשך שנים היו עולים על קברו שהתפרסם כמקום המסוגל לישועות ונחמות.

כמעט בפינת בית העלמין, בשורה הראשונה של החלק הצפון מזרחי, הישן, סמוך לגדר ובצל ענפים עבותים, נמצא קברו של רבי נפתלי, צמוד ממש לקברו של מייסד בית העלמין, "ראש הקהל" ר' שמעון רוקח ז"ל.

לסיפור קבורתו מתלווה סיפור מופלא. וכך מוסרת האגדה: בשנת תר"פ, אירעה תאונת רכבת סמוך ללוד, קרונות אחדים ירדו מהפסים וכמה מן הנוסעים נהרגו. אנשי חב"ד קדישא דק"ק יפו שהיו הקרובים ביותר אל החלל, מיהרו לבוא ולעסוק בכבוד המת. הם הובילו למנוחות וקברו יהודי עלום שם אחד

בבית העלמין דנן. כיון שאלמוני היה ולא הכירוהו, קברוהו במקום פשוט וצדדי, אצל הגדר.

בלילה ההוא הופיע הנפטר בחלומו של ראש החברה קדישא ומנהל ביה"ע, שמעון רוקח מיודענו ונזף בו קשות: "כלום יודע הנך מי אני ומי היו אבותי שקברתני במקום נידח שכזה? שמי הוא נפתלי חנה'לס ואני צאצא לרבי הקדוש רבי ברוך ממז'בוז' ולבעל שם טוב הקדוש, אור שבעת הימים. כלום בכבודי פגמת? בכבוד אבותי הגדולים, שלשלת הזהב פגעת! אין לך מחילה ולא סליחה ולא כפרה!"

נחרד שמעון רוקח עד עמקי נשמתו ושאל בחלומו את הנפטר: "ומה אעשה כעת? איך אתקן את המעוות?" ענה לו ר' נפתלי: "זאת עשה איפוא והינצל: צוה כי לאחר פטירתך, עד מאה ועשרים שנה, יכרו קברך אצלי, ועובדה זו, שראש הח"ק איוה לו למנוחת עולמים דווקא את המקום הזה, תהפוך את הקערה על פיה ותגרום למקום זה שייעשה מקום חשוב שבחשובים". נענה לו כמובן ראש הקהל החולם, וכיון שהקיץ עמד וציוה כן, וכשנפטר כעבור שלש שנים קברוהו אצל רבי נפתלי. לכן – מסיימים המספרים – נקבר שמעון רוקח המהולל דווקא בירכתי בית החיים ולא במרכז כיאות לאיש נכבד כמוהו.

האם נכון הסיפור? האם יש לו על מה שיסמוך? עוד נידרש לפרשייה זו, ולעוד סיפורים מופלאים ומוסמכים הכרוכים בקבר זה, לפני הכל נתחקה על עקבותיו של רבי נפתלי חנה'לס, שאף שמצפת של מעלה היה אבל קברו - פינת יקרת דווקא בתל אביב של מעלה נמצא.

ובכן, לפני כשנתיים, כאשר שמעתי לראשונה על הסיפור, רציתי לברר מי היא דמות פלאים זו. ומה עושה מי שהוא רוצה לברר על בניהם של קדושים? הולך אצל חוקר יוחסין מומחה, דוגמת ידידי משכבר הימים הרב נפתלי אהרן וקשטיין הי"ו, איש היוחסין המפורסם ועורך המדור "ויתילדו". אליו אכן פניתי אחרי חיפושים ראשוניים שנתנו בידי קצות חוט מועטים. והימים – ימי הכתבות ב"ויתילדו" על צאצאי הבעש"ט. מיד החל לדלות פנינים מאוצרותיו ואף נפנה ביתר מרץ לתור אחר מידע נוסף אודות רבי נפתלי דנן ואף יצר קשרים עם צאצאיו. כעבור תקופה קצרה נפרשה בפנינו פרשיית חיים מרתקת ביותר של אחת הדמויות הססגוניות ביותר בעולם החסידי במאה הקודמת.

רבי נפתלי חנה'לס

רבי נפתלי הלוי חנה'לס, או, כפי שנקרא במקור: דוקטורוביץ (או "דוקטורוב"), נולד בשנת תרי"ז, בבבובוליה שבפודוליה האוקראינית, לאביו החסיד המפורסם רבי שאול שלום הלוי. איש היחס היה רבי שאול שלום, צאצא די קרוב להט"ז, לרבי זלמן מירלס חותנו של ה"חכם צבי" זי"ע, ולקדוש רבי חיים רייצס מלבוב. זוגתו של ר' שאול שלום, הרבנית מרת חנה ע"ה, צדקנית מפורסמת ורבת פעלים היתה, ושמה הלך לפניו ברחבי אוקראינה היהודית-חסידית. היא היתה נינתו של הרה"ק הרבי ר' ברוך ממעז'בוז' זי"ע נכד הבעש"ט, ובת נין להרה"ק המגיד מזלאטשוב זי"ע.

הרבנית חנה נישאה שלש פעמים. ר' שאול שלום היה בעלה השני. היא היתה צדקנית וחכמה עד מאד, וכשרון מעשיה בצדקה ובחסד היה להפליא. אשת חיל אמיתית היתה, עשירה ובעלת הון רב, שבחריצותה ניהלה בחכמה את עסקיה ובמקביל הרבתה לעשות בממונה צדקה הרבה. לא בכדי כינו עצמם כמה מבניה בשם "חנה'לס" על שמה. כינוי שהפך עם הזמן להיות שם משפחתם הרשמי.

בשל מעשה שהיה נאלצו בני המשפחה ליטול מטה נדודים בידם, לעזוב עשרם ומעמדם ברוסיה ולעלות ארצה. ר' נפתלי, והוא עודנו נער – הלך וניפץ צלמים של נוצרים בעירו. מעשה נועז ומסוכן מאין כמוהו. בפרט ברוסיה של אז שהיתה אדוקה אחרי עבודה זרה שלה. נודע הדבר לשלטון והיה מחפש אחריו ואך בניסים הצליחו בני המשפחה לעזוב את ארץ הצאר ולעלות בשנת תרכ"ח לארץ הקודש. הם התיישבו בצפת, וגם כאן תפסו רבי שאול שלום וזוגתו הרבנית מקום של כבוד.

*

מכל בניה, זרע ברך ה', היה ר' נפתלי המוצלח ביותר. אמרו עליו שדמות דיוקן כשרונה וחריצותה של אמו הצדקת משתקפים באישיותו. מתוך נבירה בכתבי התקופה עולה למול עינינו דמות פלאים רבת אנפין. הוא היה תלמיד חכם, פיקח מופלג ואיש קדוש, מורם מעם, כיאה לבנן של קדושים. בתפקידו היומיומי היה מלמד תשב"ר בצפת אבל השפעתו חרגה הרבה מעבר לתפקידו זה ומגבולות צפת הקטנה. הוא היה אישיות נערצת, מנהיגותית ומרכזית אצל חסידי צפת שהסתופפו בצלו בהיותו כעין אדמו"ר באופן לא רשמי. אף היו נאספים לשולחנו בעידן רעווא.

לצד מעלותיו האישיות ניחון רבי נפתלי בכשרון עשייה רב והוא היה מעמודי התווך של קהילת צפת. דאג לנצרכים ועמד בראש "ישיבת הרידב"ז" ואף יצא לחו"ל פעמים רבות בשדרות צפת"ו. ובכל מקום אשר הגיע – חרדו לשמו. חן הוצק בשפתותיו וכל גדולי צדיקי אירופה בהם פגש העריצוהו עד לאחת. של לדבר על זכות אבותיו שעמדה לו. הוא היה נצר תפארת לבעש"ט ולרבי ברוך ממז'בוז'. בחצר רבו הקדוש רבי דוד משה מטשורטקוב שעל חסידיו נמנה, נחשב לאחד היושבים ראשונה במלכות. (אחרי פטירתו של רבו זה פירסם קונטרס הספדים בשם "קול נה"). הוא נזכר באגרות של אדמו"ר"ם מפורסמים כמו למשל הרה"ק רבי דוד מסקווירא זי"ע ועוד ועוד. הגה"ק מבנדין, חתנו של ה"שפת אמת" שרבי נפתלי ביקר בביתו, התפעל הימנו כל כך עד שהעניק לו למזכרת גביע כסף. "בכל מקום בואו, ברוסיה ופולין ואוסטריה, היו רועשים לשמו!" מסופר בספר "יבוא שילה" להג"ר ישעיה הורביץ זצ"ל.

לא בכדי קם הרה"ק רבי יואל מסטמר זי"ע בפני בתו של רבי נפתלי שפקדה פעם את מעונו באמרו: "בפני בתו של ר' נפתלי צריך לקום" ("פאר ר' נפתלי'ס א טאכטער דארף מען אויף שטייען"), והוסיף: "היודעת את מי היה אביך?!!!" אף הרה"ק ריי"צ מליובאוויטש זי"ע אמר פעם לבחור אחד, ר' נפתלי וייסמן שמו אחרי שנודע לו כי נכדו נושא שמו של רבי נפתלי חנה'לס הוא: "כלום יודע אתה מי היה זקנך?!" ההערצה אליו חצתה חצרות ותקופות.

במעמדו הרם ובחינו הרב, התחבב אף על יהודים שהתרחקו מעול מצוות. גדולי הציונות גסו חפשו קרבתו והוא מצדו שוחח רבות עם גדולי צדיקי דורו בנסיון להביא לעלייה המונית של חסידים לארץ ישראל. (אף כי מאידך עמד על המשמר להשגיח על עצמאותם של מוסדות חרדיים, לבל יהיו כפופים להנהגה הציונית!) אף בעיני רבי השלטון הטורקי נשא חן וחסד עד שאפילו ג'מאל פחה הרשע לא היה משיב את פניו.

בשנת תר"פ, לפני הפסח, יצא ר' נפתלי לירושלים בשליחות צדקה. בדרכו חזרה, סמוך ללוד אירעה התאונה הנוראה בה מצא את מותו. בין דפי הספר "ימי שמואל" של ר' שמואל הורביץ ז"ל, מחסידי ברסלב בצפת, מצאנו את התיאור הבא, על האיש ועל האסון:

"והנה בסוף חרף תר"פ, ואנחנו ישבנו עוד בדירה הקודמת הנזכר לעיל, ובאו אז איזה תבות בגדים מאמריקה בשביל עניי צפת, ונסע אז הרב הצדיק רבי נפתלי חנאהליס זכרוננו לברכה, שהוא נכד הבעש"ט זכר צדיק לברכה, והוא היה איש יקר ערך מאד, איש צבורי, עוסק במסירות נפש בצרכי צבור לשם שמים, וגם בעל צורה. ממש לפני מלכים יתיצב, כי הוא עסק עם הג'מל פשא הגדול לטובת ישראל, ושם נפשו בכפו, והציל הרבה נפשות מישראל ממות ממש.

(במה דברים אמורים? בין גנזי התקופה מצאנו מספרים כי הציל את גדולי ההנהגה הציונית "ואולי גם דיזנגוף" מזעמו הקשה של ג'מאל פחה שיכול היה ברגע של כעס להרוג את העומד מולו ואין דין ואין דיין.)

והכלל שאי אפשר לדבר ולספר ולתאר את גדולתו של הצדיק הזה, ויפיו וטובו וחנו בעיני כל, וכבר מזמן עסק עבור ישיבת הרידב"ז, במסירות נפש בלי שום קבלת פרס, וגם השתדל בכל כחו שיעזרו לרבנים ובני הישיבות, והכלל שעסקן ישראל כזה קשה למצא, ומלבד זה היה עובד ה', וכל יום היה אומר את כל התהלים וכו'.

וגם היה על קבר רבנו זכרוננו לברכה באומן, כי נסע לשם במכוון, כדי לקיים מה שאמר רבנו זכרוננו לברכה, שיבואו על קברו. והוא היה דר בשכנות ליד בית המדרש חב"ד אשר לנו, והוא היה אוהב וידיד אבי, ידיד נפש ממש, ואף אל פי שהיה מתפלל בבית המדרש שלו, בית המדרש טריסק, אף על פי כן היה בא לשמוע תפלת אבי וקריאתו בתורה, ובפרט קריאת המגילה, כי היה אומר שקולו של אבי נרו יאיר מחיה אותו.

ונסע לירושלים בעיני צרכי צבור, וגם לקח אז את התבות עם החפצים לחלקם לעניי צפת, וחזר איזה ימים לפני חג הפסח ברכבת, וקרה מקרה לא טוב. כי כשהרכבת היתה קרוב ללוד, התנתקו

איזה פסים מהרכבת, ונפלו איזה קרונות מההר, והוא היה בתוכם, ובעוונותינו הרבים מת ברסיקת אברים רחמנא לצלן, ואנשי יפו יצאו והביאו אותו לעירם וקברוהו שם, ומובן מאליו גודל הבכי ואבל ומספד שהיה בכל ארץ ישראל.

ובפרט בצפת היה האבל גדול על האבדה הגדולה הזאת, ממש נטל החן והיפי של העיר, פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה, וממש נשבת אצלנו שבת ומועד, כי כמה חיות היה לנו בהביטנו רק על צורתו הקדושה, אין לשער ולהאריך גדל האבדה שאבדנו, ממש נמס לבנו והיה כמים, גם תינוקות בעריסותם בכו על זה, ולא שמנו על לבנו כי מפני הרעה נאסף הצדיק, כי אז בפסח הזה היו הפרעות הראשונות בירושלים עיר הקדש, ונהרגו כמה נפשות, וכל החניות נשדדו רחמנא לצלן.

ובכן, נשוב נא לסיפור החלום. אם קבלה היא נקבל. אבל תמיד סבור הייתי שפליאה גדולה יש בדבר: הן מוכר ונערץ היה גם על גדולי עסקני תל אביב ויפו, ומן הסתם ידע גם שמעון רוקח את שמו, ואיך זה ייתכן שלא קברו בכבוד הראוי?!

עיון במצבות בית הקברות אימת לי את סברתי שהסיפור חסר בסיס עובדתי. השורה שבה קבורים רבי נפתלי חנה'לס וגם שמעון רוקח שמצבותיהם צמודות זו לזו, כלל אינה שורה צדדית. היא אכן סמוכה לגדר אבל - שורה ראשונה! תעיד על הדבר אחת המצבות שבאותה שורה: מצבתו של הגאון רבי שמואל משה ברוידא זצ"ל שהיה מרבני יפו וחבר בבית דינו של הגרא"י קוק זצ"ל, והוא, שנפטר בתרע"ג, שבע שנים לפני רבי נפתלי חנה'לס, קבור אף הוא באותה השורה!

ישועות בקבר רבי נפתלי חנה'לס.

כך או כך, מקום מנוחתו של רבי נפתלי חנה'לס התפרסם כמקום קדוש שהמתפללים בו – מבקשים ונענים. כמעט אין לך רגע שאין בו מתפלל או שניים על הציון. לא המונים, עדיין, אבל תמיד תמיד. יש אנשים שקשורים למקום בקשר נפשי כל ינתק. סיפורים נאמנים עוברים מפה לאוזן על ישועות בקבר הקדוש.

והפעם – בדוק ומהימן. איש אחד רגיל
עבודתו במקום סמוך. לימים החליף
שם עד שפסק לחלוטין. לפני כמה
וקול בוקע ממעמקים: "למה זה נטשת
משנתו הזדרז לבוא למקום עם בוקר.
הקבר. סוף סוף ראה והנה ערימת
את
הממצב וכשבירר אימת נגזמו העצים שמע את תשובה: אמש! ויהי לפלא - - -

אסיים בסיפור על חלום נוסף,
היה לבוא הרבה אצל הקבר עקב
מקום עבודה ואט אט התמעטו ביקוריו
חדשים חלם והנה הוא עומד על הציון
אותי?! נחרד עד מאד וכשהקיץ
להפתעתו לא היה קץ כשלא איתר את
ענפים ועלים מכסה את המצבה. משהו שגזם עצים סמוכים לא פינה את הפסולת. מיהר לנקות את
המצבה וכשבירר אימת נגזמו העצים שמע את תשובה: אמש! ויהי לפלא - - -

*

תודות להרב נפתלי אהרן וקשטיין, לאביתר שלוש, למיקי כהן ולאור אלכסנדרוביץ- צאצאי
ר' יוסף אליהו, להניה מליכסון על התמונות, ולהרב ישעיה רוזנבלט על החומר היפה.

מכון "תל אביב של מעלה"

ת.ד. 455 ב"ב

פקס: 036180387

דוא"ל: babad10@kavnaki.net